

*До спеціалізованої вченої ради
Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26*

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора

Скрипнюка Олександра Васильовича

на дисертацію Греци Світлани Михайлівни на тему:

**«Правове забезпечення виконання конституційних обов'язків
у країнах ЄС»,**

**поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право
(081 – Право)**

Актуальність теми дослідження – правове забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС – зумовлена необхідністю вдосконалення конституційно-правового регулювання в Україні суспільних відносин, які виникають при виконанні людиною і громадянином конституційних обов'язків з огляду на такі чинники, як незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, окупація Російською Федерацією частини Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим, пандемія COVID-19, економічна рецесія, міграція населення, а також дуалізм громадянського і політичного суспільства, зміна парадигми прямопропорційної залежності між правами та обов'язками людини і громадянина.

Назрілі суспільні потреби в країнах-учасницях ЄС та в Україні, теоретична неопрацьованість питань співвідношення прав і обов'язків громадянина ЄС та громадянина країни-учасниці ЄС, громадянина третьої

країни як міри можливої та належної поведінки і діяльності, формування нової світоглядної парадигми забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина, тощо також свідчать про актуальність, доцільність та необхідність дослідження питання правового забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах-учасниках ЄС.

На актуальність теми дисертаційного дослідження вказує також її **зв'язок з науковими програмами, планами**. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» МОН України на 2015–2020 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX–XXI ст.» (номер державної реєстрації 0198U007793).

Заслуговує на схвалення й визначення С.М. Грецою **мети** дисертаційного дослідження, якою є «розробка концепції конституційно-правового забезпечення виконання конституційних обов'язків в країнах-учасниках ЄС, вироблення на основі аналізу їх досвіду пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення конституційно-правового регулювання в Україні суспільних відносин, які виникають при виконанні людиною і громадянином конституційних обов'язків» (стор. 4).

Цілком виправданими у цьому контексті є **завдання**, які дисертантка поставила для досягнення вказаної мети, зокрема: вивчити еволюцію поглядів вчених-конституціоналістів на поняття та зміст конституційних обов'язків людини та громадянина, засоби їх забезпечення; встановити основні трансформаційні чинники, що активізували наукові дослідження інституту обов'язків людини і громадянина; виявити основні закономірності розвитку правової доктрини щодо нього; сформулювати поняття та встановити коло засобів забезпечення конституційних обов'язків людини та громадянина; встановити етапи розвитку правового

регулювання забезпечення виконання обов'язків в ЄС та конституційних обов'язків у країнах-учасниках Європейського Союзу; виявити міжнародні договори з прав людини, в яких закріплено обов'язки людини і громадянина, класифікувати їх; виявити коло обов'язків громадянина ЄС, людини і громадянина в державах-учасниках ЄС, в Україні та класифікувати ці обов'язки; виявити особливості правового механізму забезпечення виконання конституційних обов'язків людини та громадянина в державах-учасниках ЄС; виявити особливості інституційних механізмів забезпечення виконання конституційних обов'язків в Україні та в Європейському Союзі, країнах-учасниках ЄС; охарактеризувати роль забезпечення балансу інтересів людини та суспільства при визначенні правових засобів забезпечення виконання конституційних обов'язків; розробити пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання в Україні суспільних відносин, які виникають при виконанні людиною і громадянином конституційних обов'язків (стор. 4-5).

Відповідно до поставлених задач дисертаційної роботи вдало визначити **об'єкт та предмет** дослідження (стор. 5).

Обґрунтування наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться в дисертації. Сформульовані в дисертації та публікаціях дисертанта (монографії, наукових статтях, тезах наукових доповідей) наукові положення, висновки, пропозиції в цілому є обґрунтованими і переконливими. Їх теоретичний фундамент становлять наукові положення, сформульовані вченими-правниками сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Вони ґрунтуються на законодавстві України та ряду зарубіжних країн (використовується для порівняння), міжнародних документах, а також включають матеріали судової практики, звіти суб'єктів владних повноважень, офіційні статистичні дані з досліджуваної проблематики, відкриті дані державних реєстрів.

Достовірність наукових положень, висновків, пропозицій, що виносяться на захист. Про достовірність наукових положень та висновків, що з них випливають, свідчить ґрунтовна їх аргументація даними, одержаними дисертантом з опрацювання робіт вітчизняних і зарубіжних науковців. При дослідженні правового забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС використано законодавство Європейського Союзу та практика його застосування, нормативно-правові акти держав-учасниць ЄС, України, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та зарубіжних країн.

Окрему увагу слід звернути на **апробацію** результатів дисертаційного дослідження, які доповідались та обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях. Основні результати дисертаційної роботи викладено в 1 монографії, 20 наукових статтях, які опубліковано у періодичних наукових фахових виданнях (у тому числі і у виданнях іноземних держав), у 5 тезах наукових доповідей і повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях (стор. 12).

Публікації С.М. Греци за темою дисертації та **автореферат** відображають зміст основних положень дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в ньому вперше у конституційно-правовій науці на основі наукових здобутків, права ЄС, законодавства держав-учасниць ЄС та України, практики його застосування проведено комплексне дослідження конституційно-правового забезпечення виконання конституційних обов'язків в країнах-учасницях ЄС, що дало змогу обґрунтувати його цілісну наукову концепцію, нові теоретичні, прикладні положення та висновки (стор. 6).

Дисертанткою сформульовано поняття засобу забезпечення конституційних обов'язків людини та громадянина, визначено їх характерні риси (домінування нормативно-правового акта як джерела права; застосовується суб'єктами, уповноваженими державою; суб'єкт, щодо

якого застосовується – людина та громадянин; мета застосування - належне сумлінне виконання людиною та громадянином обов'язку або утримання від порушення юридичної заборони), здійснено їх класифікацію (стор. 39).

На стор. 58 Світлана Михайлівна справедливо зауважує, що право ЄС ґрунтується на конституційних традиціях держав-учасниць ЄС, в тому числі і щодо питання правового регулювання обов'язків людини та громадянина в Європейському Союзі. При цьому, право ЄС здійснює вплив на конституційно-правове регулювання обов'язків людини та громадянина в країнах-учасницях ЄС, адже первинне право ЄС є обов'язковим для його держав-учасниць, має бути імplementовано в їх національне законодавство. У зв'язку з цим виникають такі актуальні теоретичні питання як питання щодо кола обов'язків громадян ЄС та громадян третіх країн, співвідношення прав громадянина ЄС та громадянина країни-учасниці ЄС, природи громадянства ЄС та природи громадянства держави, обов'язків людини при множинному громадянстві, зокрема, щодо виконання військового обов'язку або у випадку оголошення мобілізації в одній з країн-учасниць ЄС, питання того, чи мають бути імplementовані норми м'якого права ЄС до законодавства країн-учасниць ЄС тощо.

Структурно дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на сім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Аналіз запропонованої дисертантом структури його дослідження (визначення й співвідношення змісту, вступу, розділів та їх підрозділів, висновків) дозволяє відмітити її внутрішню єдність та спрямованість на логічне і послідовне розкриття обраної для дослідження проблематики на теоретичному, нормативному та правозастосовному рівнях.

Перший розділ дисертації «**Теоретико-правові засади забезпечення виконання конституційних обов'язків**» складається з двох підрозділів. У

ньому розглянуто бібліографію досліджень правового забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС, розкрито методологію дослідження, проаналізовано доктринальні підходи щодо поняття та змісту засобів забезпечення конституційних обов'язків, досліджено еволюцію правового регулювання забезпечення виконання обов'язків в ЄС та конституційних обов'язків у країнах-учасниках Європейського Союзу.

Необхідно позитивно оцінити позицію дисертанта з приводу того, що колом джерел, які регулюють питання обов'язків людини та громадянина в Європейському Союзі: 1) установчі договори; 2) міжнародні (додаткові) угоди ЄС з питань прав та обов'язків людини і громадянина з міжнародними організаціями, державами; 3) регламенти, директиви, рекомендації та висновки з питань прав та обов'язків людини і громадянина, видані Радою Міністрів та Європейською Комісією; 4) рішення, висновки Суду ЄС, розроблені ним принципи. Коло тих джерел права ЄС з питання обов'язків людини та громадянина в Європейському Союзі, які є обов'язковими для імплементації державами-членами ЄС в національне законодавство, є такі: регламент, директива, Рішення Ради Міністрів та Європейської Комісії. Регламенти з питань прав та обов'язків людини і громадянина ЄС мають такі ознаки: 1) суб'єкти, які видають – Рада Міністрів, Європейська Комісія; 2) встановлюють загальні правила; 3) одноманітно застосовуються в усіх державах-членах ЄС; 4) є обов'язковими для виконання в усій своїй повноті - мають юридичну силу без їх імплементації в національне законодавство держав-членів ЄС. Ознаками директиви є: 1) обов'язковість щодо кінцевого результату, якого вона має досягти; 2) обов'язковість директиви щодо тих держав-членів ЄС, яким вона адресована; 3) адресат має можливість вибору форм імплементації (законодавчі акти; адміністративні приписи); методів імплементації; 4) потребують імплементації в національне законодавство держав-членів ЄС, але за певних умов можуть мати пряму дію. Рішення

Ради Міністрів та Європейської Комісії з питань прав та обов'язків людини і громадянина ЄС мають такі ознаки: 1) є індивідуально-правовими актами; 2) коло адресатів складає: фізичні особи; юридичні особи; держава; 3) є обов'язковими в усій своїй повноті, не потребують подальшої імплементації державою/державами, яким адресовані. До кола джерел права ЄС входять ті договори з прав та обов'язків людини з міжнародними організаціями, договори з іншими державами, які: 1) укладені ЄС як самостійним суб'єктом права; 2) ратифіковані всіма державами-членами ЄС. Акцентовано увагу, що ті угоди з прав та обов'язків людини і громадянина, які укладено окремими державами-членами ЄС, з державами, які не є членами ЄС, визнаються джерелами права ЄС у виняткових випадках (стор. 62-63).

У другому розділі **«Класифікація конституційних обов'язків та засобів забезпечення їх виконання у країнах Європейського Союзу»**, що складається з двох підрозділів, розглянуто питання видів конституційних обов'язків людини і громадянина у країнах Європейського Союзу, правовий механізм забезпечення їх виконання.

С.М. Грецюю виявлено коло обов'язків людини в ЄС: дотримання рівноправності між жінками та чоловіками щодо оплати праці; недискримінація; повага людської гідності; отримання обов'язкової освіти; завершення обов'язкової шкільної освіти. Виявлено коло обов'язків громадянина ЄС: відслужити військову службу стосовно однієї із держав-учасниць ЄС; перебувати на обліку як військовозобов'язані запасу в одній з держав-членів ЄС (стор. 94).

Також дисертанткою виявлено коло обов'язків людини в Україні (неухильно додержуватися Конституції України та законів України; не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків;

здобути повну загальну середню освіту; не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині; відшкодовувати завдані збитки; сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом) та коло обов'язків громадянина України (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; шанування державних символів України).

5. За таким критеріями обов'язки людини і громадянина класифіковано на такі групи:

- за критерієм «суб'єкт»: 1) обов'язки людини; 2) обов'язки громадянина;

- за критерієм «форма реалізації»: 1) індивідуальні; 2) колективні;

- за критерієм «зміст»: 1) економічні; 2) соціальні; 3) культурні; 4) політичні; 5) інші;

- за критерієм «джерело» закріплення: 1) закріплені в установчих договорах ЄС; 2) закріплені в міжнародних (додаткових) угодах ЄС з міжнародними організаціями та іншими країнами; 3) закріплені в регламентах, директивах, рекомендаціях; висновках; 4) міститься в рішенні Суду ЄС, висновках Суду ЄС; 5) міститься в національному законодавстві держав-учасниць ЄС, третіх країн;

- за критерієм кола суб'єктів, по відношенню до яких їх закріплено: 1) по відношенню до інших людей; 2) по відношенню до світової спільноти; 3) по відношенню до майбутніх поколінь (стор. 95).

Третій розділ **«Проблеми та перспективи використання досвіду країн Європейського Союзу для вдосконалення правових засобів забезпечення виконання конституційних обов'язків в Україні»** складається з двох підрозділів, в яких розглянуто питання інституційних механізмів забезпечення виконання конституційних обов'язків в Україні та державах-учасниках ЄС, а також обов'язків людини і громадянина в Європейському Союзі, проаналізовано досвід країн-учасниць ЄС з

забезпечення балансу інтересів людини та суспільства при визначенні правових засобів забезпечення виконання конституційних обов'язків.

Дисертанткою зроблено висновок, що міжнародні договори з прав людини універсального характеру є структурним елементом нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина. Серед таких міжнародних договорів виявлено такі, що містять обов'язки людини і громадянина, а також свідчать про необхідність створення ефективного нормативно-правового механізму забезпечення виконання цих обов'язків: Загальна Декларація прав людини (ст. 1, ст. 29), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19, ст. 24), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Преамбула), Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 7). Зазначено, що держави-учасниці цих міжнародних договорів з прав людини взяли на себе зобов'язання зі створення ефективних національних механізмів забезпечення виконання закріплених в цих договорах обов'язків людини і громадянина. (стор. 117).

Наукові положення, що були предметом дослідження кандидатської дисертації, в роботі не використовувались.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Греци С.М. має **теоретичне і практичне значення**. Сформульовані й викладені в роботі висновки та пропозиції є певним внеском у розвиток сучасної правової науки та можуть використовуватись у таких сферах: *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних, навчальних матеріалів з освітніх компонентів «Конституційне право», «Порівняльне конституційне право» тощо освітніх програм «Право» першого, другого та третього рівнів вищої освіти; *науково-дослідній роботі* – для подальшого аналізу правового забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС та в Україні; *нормопроектній та правотворчій діяльності* – з метою розвитку

законодавства України з питань забезпечення виконання конституційних обов'язків в Україні.

Водночас, деякі положення дисертації викликають заперечення або характеризуються недостатньою обґрунтованістю певних пропозицій. Слід звернути увагу на окремі **спірні положення**, які на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або деталізації дисертантки під час захисту дисертації, а саме:

1. Дисертантка пропонує за таким критеріями обов'язки людини і громадянина в державах-членах ЄС класифікувати на такі групи: 1) за критерієм «суб'єкт»: обов'язки людини; обов'язки громадянина; 2) за критерієм «форма реалізації»: індивідуальні; колективні; 3) за критерієм «зміст»: економічні; соціальні; культурні; політичні; інші; 4) за критерієм «джерело» закріплення: закріплені в установчих договорах ЄС; закріплені в міжнародних (додаткових) угодах ЄС з міжнародними організаціями та іншими країнами; закріплені в регламентах, директивах, рекомендаціях; висновках; міститься в рішенні Суду ЄС, висновках Суду ЄС; міститься в національному законодавстві держав-учасниць ЄС, третіх країн; 5) за критерієм кола суб'єктів, по відношенню до яких їх закріплено: по відношенню до інших людей; по відношенню до світової спільноти; по відношенню до майбутніх поколінь. Вбачається, що ця класифікація потребує уточнення з огляду на те, що учені-конституціоналісти схильні виокремлювати і інші конституційні обов'язки людини і громадянина, які поширюються на певні соціальні групи: обов'язок набуття повної загальної середньої освіти, обов'язок піклуватися про дітей і непрацездатних батьків.
2. В дисертаційній роботі акцентується увага, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» легітимізував службу іноземців і осіб без громадянства у уявленні про військовий обов'язок громадян ЄС, громадян країн-учасниць

Збройних силах України та інших військових формуваннях. Потребує уточнення про які «інші військові формування» йде мова, чи можуть ці військові формування складатись виключно з іноземців та осіб без громадянства та проходження військової служби ними за своєю природою є їх правом чи обов'язком?

3. В дисертаційному дослідженні слушно акцентується увага на феномені «індивідуальної інтеграції у ЄС», яка відбувається у зв'язку із запровадженням деякими державами-членами ЄС спрощеної процедури надання громадянства особам, які народилися або проживали на територіях, яка в різні історичні періоди входили до їх складу. Потребує уточнення під час захисту позиція дисертанта щодо того, як забезпечується виконання військового обов'язку та обов'язку зі сплати податків у разі множинного громадянства? Зважаючи на прагнення України інтегруватися в ЄС і принцип єдиного громадянства відповідно до Конституції України – які правові наслідки має таке подвійне громадянство саме громадян України?

Наведені вище та відзначені під час аналізу змісту дисертації положення не вичерпують всього, що може стати предметом дискусії при оцінці та захисті дисертаційного дослідження. Разом з тим для нас є доведеним фактом, що дисертаційне дослідження С.М. Греци заслуговує уваги представників правової науки і освіти, законодавця, практикуючих юристів.

Вищевикладене дає підстави для такого узагальненого висновку: дисертаційне дослідження на тему: «Правове забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС» відповідає науковій спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Дослідження зазначеної проблематики дало можливість одержати важливі науково-обґрунтовані результати, які у своїй сукупності дають нам підставу кваліфікувати дисертаційне дослідження як вагомий внесок у розвиток вітчизняної правової науки. Воно відповідає вимогам Порядку

присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а його автор – Греца Світлана Михайлівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Заслужений юрист України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України

Скрипнюк О.В.

Скрипнюк О.В.

Скрипнюк О.В.

ПОСВІДЧУЮ
Вчений секретар Інституту
держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України